

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ**  
**ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ**  
**ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ**

**ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

**Кандидат:** мр Светлана Обрадовић

**Тема:** „Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“

**I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ**

**Датум и орган који је формирао комисију:**

26.01.2016. и 23.02.2016., Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

**Састав комисије:**

Др Славица Голубовић, редовни професор, логопедија, 30.03.1998., Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду (председник);

Др Надежда Крстић, редовни професор, неуропсихологија, 25.11.2009, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду (ментор);

Др Весна Радоман, редовни професор, психолошке дисциплине, 21.02.2003., Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду (члан);

Др Миле Вуковић, редовни професор, поремећаји језика, 28.03.2011., Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду (члан);

Др Драгана Бјекић, редовни професор, психолошке и педагошке науке, 27.1.2011., Технички факултет у Чачку, Универзитет у Крагујевцу (члан).

## **II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ**

**Име, име једног родитеља, презиме:** Светлана (Слободан) Обрадовић

**Датум и место рођења, општина, република:** 16.07.1966, Београд, Савски венац, СР Србија

**Датум одбране, место и назив магистарске тезе:** 29.06.2010.год. на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитета у Београду, „Особености и стабилност профила интелектуалних способности деце са специфичним сметњама у учењу“

**Научна област из које је стечено звање магистра наука:** дефектолошке науке, научно подручје: олигофренологија

## **III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

„Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“

## **IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Докторска дисертација „Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“ написана је на 224 стране. Осим уводних страница (насловне, апстраката на српском и енглеском језику, садржаја) и списка литературе, садржи Теоријски део (странице 1 до 81), подељен у четири секције: Природа и дефинисање дислексије (1-4), Фонолошки модел дислексије (5-34), Узраст и писмо као одреднице дислексије (36-56), и Когнитивни стилови учења код дислексије (57-81) и Истраживачки део (82-187), подељен на следеће одељке: Општи оквир истраживања (82-84), Метод (85-99), Резултати (100-149), Дискусија (150-182) и Закључци (183-187). Рукопис завршене докторске дисертације садржи 28 табела, 13 слика/графичка приказа и списак од 436 библиографских јединица. Иако се међу њима налази релативно мали број референци објављених у последњих пет година (укупно 15), око четвртине (105) цитираних радова су из последњих десет година, а око половине (235) су објављени од 2000. надаље, што је у складу са значајним кретањима у обухваћеној области и указује на склоност кандидата да се више ослања на референтне ауторе и радове. Мала

заступљеност домаћих радова је најпре одраз стања у области, а мање мера избора самог кандидата.

## V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Како су појмови "когнитивних стилова" и "стилова учења" сразмерно нови и још увек широки концепти који су актуелно у процесу стицања своје емпиријске валидације, а укупан корпус истраживачких радова на тему дислексије код нас релативно скроман, докторска дисертација „Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“ замишљена је као експлоративна композитна студија која се, суштински, састоји од две целине. Први део чини истраживање манифестних и унутрашњих одлика дислексије у транспарентној ортографији српског језика на узрасту који следи периоду описмењавања (рана адолесценција). Други део, који се ослања на налазе претходног, сачињава само истраживање доминантних "стилова" у контексту препознатих карактеристика поремећаја. Важно је нагласити да у оба подручја истраживања, до сада, релевантне емпиријске податке (везане за тешкоће у читању особене за писмо и овај узраст), практично нисмо ни поседовали.

У датом контексту, у **Уводном делу** је релативно равномерно представљена актуелна проблематика од значаја за разумевање манифестација и, затим, основне структуре развојног поремећаја читања у доменима а) фонолошког насупрот ортографском декодирању, б) фонемске свести, в) брзог серијског именовања, г) фонолошке краткорочне меморије, и д) вербалне радне меморије. Базични прекурсори (не)успешног читања су, након тога, анализирани у контексту узраста и ортографије, да би у последњем поглављу теоријског дела били уведени и размотрени концепти когнитивних стилова и стилова учења, те постављена основа за циљну тему овог рада - дислексија као парадигма за испитивање преферентних "канала" уноса нових информација.

Истраживачки део рада се логично надовезује на претходно разрађене теоријске поставке, а дефинисани **Циљеви истраживања** повезују две главне обухваћене теме у јединствену целину, кроз намеру: 1. да се обезбеди увид у опште манифестације дислексије у српском језику везане за период који следи описмењавању; 2. да се истраже одлике фонолошке обраде, фонолошке краткорочне/радне меморије и брзог аутоматизованог именовања - као битних когнитивних прекурзора поремећаја у овој животној доби; и 3. да испита евентуално присуство превалентних модалних преференција и стилова учења у овој популацији и оно анализира у контексту карактеристика поремећаја. **Хипотезе** су опрезно постављене, са видним трудом да се избегне пристрасност и уваже потенцијални извори неконзистентности

претходних налаза, те су ограничене на претпоставке: 1. да ће се инфериорност способности читања младих са претходном дијагнозом дислексије, као и (бар неких од) посебних когнитивних функција које се сматрају њеним прекурзорима, регистровати (и) у адолесценцији; 2. да ће, с обзиром на транспарентност писма, брзина читања бити јаснији индикатор ове инфериорности него тачност; 3. да ће, у контексту теорије двоструког пута и специфичности ортографије, тешкоће графемско-фонемског превођења битно превазилазити дефицит лексичког приступа речи у целини, то јест, да је у српском језику повишено присуство фонолошке дислексије (инсуфицијентност индиректног пута); 4. да ће се код адолесцената са дислексијом испољити превалентност визуелног стила учења; и, 5. да ће преференција визуелног стила учења бити повезана са инфериорним механизмима фонолошке обраде, радне меморије и брзог аутоматског именовања у групи адолесцената са дислексијом. **Метод**, како у погледу избора узорка, тако и у погледу инструмената којима су операционализовани циљни конструкти, одговара постављеним циљевима. Укупна величина узорка (укупно 60 субјеката од чега половина са дислексијом) овде се доима као јасна жртва опсега радом обухваћених тема, али се, с обзиром на реалне претпоставке и оквири студије (сложене интеракције већег броја претпостављених предиктора), ово чини као неупоредиво бољи избор него обратни. Посебну критичност кандидат испољава у поступку операционализације "прекурзора" дислексије, нарочито пажљивим формулисањем и, даље, компаративном анализом варијабли које претпостављено мере идентичне појаве. У **Резултатима** су приказани само најважнији подаци и анализе усмерене на добијање одговора на постављена питања, а не све могуће интеракције издвојених варијабли као што се то често чини, што презентацију чини јасном а поступак доказивања разумљивим и за читаоца који је мање специјализован у овој области. У целини, претпоставке о спољним манифестацијама дислексије у контексту узраста/ортографије су потврђене; унутрашња структура, у оквирима првенствено експлоративног приступа проблему генерално је у складу са претходном евиденцијом/очекивањем за "плитке" ортографије, али, такође, фокусира "зоне" које захтевају даље провере; преферентни стил учења, у оквиру ограничења наметнутих самим конструктом и датом операционализацијом ("VARK" модел) показује зависност од присуства поремећаја, мада, што је такође првенствено везано за модел, не представља погодну варијаблу за прецизније повезивање са унутрашњом организацијом дислексије. Чини се да су очекивања кандидата, од овог последњег била, почетно, већа у односу на оно што су конструкт/модел могли да понуде, али је разрада теме у сваком случају поштено изведена, уз одговарајући накнадни осврт на проблеме у извођењу закључака. У **Дискусији** у целини, кандидат узима у обзир реална ограничења у тумачењу налаза, даје исправну интерпретацију добијених налаза у односу на објављене резултате других

истраживача и адекватно указује на новије теоријске моделе који би могли бити одговарајуће полазиште за даљу разраду овде обухваћених тема.

## **VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

У оквиру рада на докторској дисертацији Светлана Обрадовић је објавила три коауторска рада, по један у категоријама:

М23:

Крстић, Н. & Обрадовић, С. (2012). Зашто су развојни поремећаји тема у психологији? Питање стабилности IQ деце са специфичним сметњама у учењу. *Психологија*, 45, 339-356

М24:

Обрадовић, С. & Крстић, Н. (2012). Интуиција и знање наставника у препознавању специфичних сметњи у учењу. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 44, 316-331

и М52:

Обрадовић, С., Златић, Л. & Вучетић, М. (2012). Откривање деце са специфичним сметњама учења (дислексја, дисграфија и дискалкулија) у основној школи. *Зборник радова Учитељског факултета, Ужице*, 14, 295-310

## **VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА**

У односу на постављене циљеве и на основу добијених резултата, из истраживања је закључено следеће:

- инфериорност способности читања младих са претходном дијагнозом дислексије, као и испитиваних функција које се сматрају њеним прекурзорима, региструје се и у адолесценцији, односно, они спорије и са више грешака читају текст него њихови вршњаци типичног развоја и показују:

- тешкоће декодирања; спорије и са значајно више грешака читају високо и ниско фреквентне речи, као и псеудоречи од адолесцената без дислексије. Превасходна релевантност времена показује се и на свим пробама фонолошког декодирања; без обзира на врсту речи-стимулуса, време је много бољи показатељ разлике између група него број грешака;
- снижену фонемску свесност, што се јасно огледа на тесту супситуције, и у погледу брзине и у погледу тачности, где су такође забележене јасне разлике у корист групе типичног развоја;
- тешкоће у фонолошкој краткорочној меморији, као и радној меморији, и у погледу капацитета складиштења и у погледу ефикасности обраде фонолошких информација;
- смањену способност брзог аутоматизованог именовања, посебно на задацима слова и бројева;
- с обзиром на транспарентност писма, брзина читања је јаснији индикатор инфериорности дислексије него тачност;
- у контексту теорије двоструког пута и специфичности ортографије, тешкоће графемско-фонемског превођења, на овом узрасту, не превазилазе битно дефицит лексичког приступа речи у целини, то јест, у добијеним налазима нема недвосмислене потврде да је у српској ортографији повишено присуство фонолошке дислексије и инсуфицијентност индиректног пута обраде;
- код адолесцената са дислексијом, коришћеним моделом (VARK) не утврђује се превалентност визуелног стила учења. Ипак, дислексични млади показују значајно мању преференцију аудитивног и читачког стила него њихови вршњаци без дислексије;
- добијени налази не сугеришу да је преферирање визуелног стила учења (негативно) повезано са инфериорним механизмима фонолошке обраде, радне меморије и брзог аутоматског именовања у групи адолесцената са дислексијом. Највећи број корелација са испитиваним функцијама релевантним за читање имају аудитивни, а затим и читачки стил учења;
- као базични процеси везани за предикцију тешкоћа у читању код адолесцената у Србији издвајају се првенствено мере брзог именовања (RAN) и радна меморија, а затим и мере фонемске свести. И на задацима RAN се време потребно за извршење задатка издваја као бољи показатељ разлике између група, при чему врста стимулуса игра улогу. Боје и предмети показују значајно мању или немају дискриминативну вредност на овом узрасту, док су бројеви и слова повезани са когнитивним профилем дислексије. Када су у питању мере фонолошке краткорочне меморије, значајна разлика у времену потребном за

извршење задатака изгледа да показује већу повезаност са профилем дислексије него број поновљених стимулуса, што сугерише успорену аудитивну обраду пре него инсуфицијентни капацитет складиштења. Иако обе примењене мере ефикасности радне меморије показују повезаност са дислексијом, снага предиктивне моћи конструкта високо је зависна од типа коришћеног задатка;

- чак и без тестирања самог читања, ефикасност радне меморије, операционализоване кроз тест опсега реченице, и способност брзог аутоматизованог именовања, операционализована кроз време потребно за брзо серијско именовање слова исправно класификују 85% младих овог узраста у групу дислексичних. Брина читања текста и тест опсега реченице исправно детектују 90% младих са дислексијом;

- брзина аутоматизованог именовања слова, (вербална) радна меморија и фонемска свест (овим редом) се издвајају као релевантни базични процеси и објашњавају око половине варијансе брине читања у раној адолесценцији;

- добијени резултати не дају индиције за теорију двоструког дефицита. Дисоцијација између нивоа изграђености фонемске свести и брзог аутоматизованог именовања у овом истраживању није се издвојила као релевантни показатељ поремећаја.

### **Упоредна анализа резултата кандидата са резултатима литературе**

И у другим транспарентним ортографијама, изузетно успорено читање текста јавља се као основно обележје читања испитаника са дислексијом (Aro & Vimmer, 2003; Caravolas, 2006; Ellis et al., 2004; Goulandris, 2003; Lenček & Anđel, 2011; Seymour et al., 2003; Tombaidis, 1995; Ziegler et al., 2003). Добијени налази су у складу са онима који указују на перзистентност дефицитарне фонемске свести (ФС) и на адолесцентном узрасту (нпр. de Jong & van der Leij, 2003; Lenček, & Anđel, 2011; Scarborough, 1984; Paulesu et al., 1996), али и са онима који, за транспарентне ортографије, налазе (чак и) сразмерно већи утицај брзог серијског именовања но што је то првобитно сматрано на основу литературе из енглеског говорног подручја, нарочито у контексту њене повезаности са радном меморијом (на пример, Georgiou et al., 2012; Kirby et al., 2003; Landerl & Whimmer, 2008; Morfidi, Van Der Leij, De Jong, Scheltinga & Bekebrede, 2007; Protopapas & Skaloumbakas, 2008; Vukovic et al., 2004, итд). Истаживања краткорочног памћења типично показују да особе са дислексијом, независно од старости, скоро перманентно показују ниже постигнуће (Smith-Spark & Fisk, 2005; Swanson, Zheng & Jerman, 2009), што није увек случај и са фонолошком краткорочном меморијом, почетно подједнако значајним индикатором поремећаја; оваква ситуација, и по налазима ове студије,

може бити у вези са врстом коришћене мере (погледати, на пример: Felton, Naylor & Wood, 1990; Martinez Perez, Majerus & Poncelet, 2013; Smith-Spark & Fisk, 2005; Staels & Van den Broeck, 2014; Swanson 1994; Swanson et al., 2009; Trecy, Steve, & Martine, 2013). Истакнут значај радне меморије међу предикторима дислексије обилато је покривен скоријом литературом (на пример, Calvo, 2001; De Clercq-Quaeghebeur et al., 2010; Gottardo et al., 1996; Swanson et al., 2009a; Vicari et al., 2003; Valdois et al., 2004; и други).

## **VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА**

Приказ резултата је организован кроз тематске целине, чиме се олакшава праћење тока анализе сразмерно великог броја укључених варијабли, као и приступа разноврсним питањима обухваћених овом студијом. Почетни делови су сведени на темељну дескриптивну анализу свих битних елемената обухваћених радом, чиме је постављена основа да се приђе сложенијим предвиђеним питањима, што је представљало смислено решење у ситуацији која није дозвољавала сложенији статистички приступ димензионалности. Примењени статистички поступци су у целини адекватни, анализе релевантне за питања, табеларни прикази углавном адекватно одабрани, а на местима када сами резултати нису нудили довољно материјала за примерен статистички поступак, чињен је отклон у правцу квалитативне анализе.

## **IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

У целини, докторска дисертација „Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“ обухвата оригинално истраживање теме која је емпиријски недовољно покривена у домаћој литератури. Теоријски део рада и избор литературе показују добру упућеност кандидата у проблематику за коју је заинтересована и представљају јасну и логично изведену основу за постављене циљеве и одабрану методологију. Примењени поступци су прецизно објашњени, резултати презентирани и анализе изведене јасно и са разумевањем, док дискусија представља, како реалан осврт на ограничења ове студије, тако и корисне смернице за даљу истраживачку разраду обухваћених тема.



## X ПРЕДЛОГ

Комисија са задовољством предлаже Већу за мастер специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију да прихвати извештај о оцени урађене докторске дисертације „Когнитивни стилови учења адолесцената са дислексијом“ кандидата мр Светлане Обрадовић и да га упути у даљу процедуру.

У Београду, 01.03.2016.

### КОМИСИЈА

---

Проф. др Славица Голубовић,  
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду;

---

Проф. др Весна Радоман,  
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду

---

Проф. др Миле Вуковић,  
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду

---

Проф. др Драгана Бјекић, Технички факултет у Чачку, Универзитет у Крагујевцу;

---

Проф. др Надежда Крстић,  
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду